

VELKÝ PRŮVODCE LITERATUROU

Vladislav, Jan. *Eseje*. Vybral, uspořádal a ediční poznámku napsal Jan Šulc, bibliografickou poznámku a jmenný rejstřík sestavila Eva Vrabcová, překlady citací z itaštiny ve stati o Torquatu Tassovi pořídila Magdalena Žáčková. Praha: Torst, 2018, 1117 s.

Petr Kyloušek
Masarykova univerzita
kylousek@phil.muni.cz

Rozpaky, které by čtenář pocítil před nakrojením objemné knihy, se v případě *Esejů* Jana Vladislava rozplynou po padesáti stranách. Čtenář se vpije do textu a jde po stopě vědění a krásy, dokud kouzlo neskončí. Knihu jsem přečetl za necelý týden, lituje, že Torst pro podobné publikace nepřevzal nákladnou praxi gallimardovské řady Bibliothèque de la Pléiade, neboť ta se tiskne na biblovém papíře a ve formátu, který umožňuje snadno podržet v rukou i textově objemné knihy a vychutnat je při všem pohodlí. Vladislavův opus by si to zasloužil a formát knihy podobný francouzské ediční řadě by nadto zcela odpovídal formátu klasika, jímž Jan Vladislav pro českou kulturu je, tak jako jimi jsou Václav Černý, Jindřich Chalupecký, Bedřich Fučík či F. X. Šalda, na něž se autor v *Esejích* často odvolává nebo se s nimi měří. Zvláštnost Vladislavovy klasičnosti vychází z jeho povahy i z jeho postavení v českém kulturním poli. K té osobnostní stránce bezpochyby patří schopnost překonávat kontroverze a s odstupem a při zachování přátelského vztahu ostře polemizovat, jak to ukazuje například ve sporu o Halase, kde rázně oponuje vyhraněným názorům Václava Černého i Jindřicha Chalupeckého (viz „Politika a poezie“, s. 1012–1017). Ta druhá stránka Vladislavovy osobnosti vyplývá ze syntetické povahy jeho mnohočetných darů, které se u něho za více než půlstoletí rozvinuly a které se promítají do *Esejů* v plné míře. Jan Vladislav je erudovaný literární historik a komparatista s hlubokým vhledem do francouzské a italské literatury, má úzký vztah k výtvarnému umění a hudbě, je také básník se schopností vystihnout podstatu básnického slova, je vynikající překladatel poezie. Má ale také zkušenosti redaktora a vydavatele knih a časopisů, ať už se jednalo o tituly oficiální, či disidentské jako v případě edice Kvart. Všechny tyto dary a také všestranná osobnost dovolily Janu Vladislavovi vstoupit v osobní kontakt s řadou osobností literárního a kulturního života a tyto osobnosti v jeho *Esejích* ožívají v jakési veliké fresce půlstoletí českého kulturního života. K němu pak přiléhá světový rozměr Jana Vladislava, jeho kontakty s velkými básníky — Ungarettim, Montalem, Michauxem, které překládal — a také úzké vazby zejména na francouzskou a italskou kulturu, jejichž byl po celý život účinným zprostředkovatelem pro české prostředí.

V souladu s původními záměry autora a v návaznosti na předchozí vydání Vladislavových esejů a kritik rozčlenil pořadatel Jan Šulc soubor tří set třiceti devíti textů do sedmi částí: „I. Recenze, lektorské posudky a další (Tajný čtenář III.)“, „II. Česká čítanka (1981–1985)“, „III. Evropská čítanka (1981–1985)“, „IV. Třetí čítanka“, „V. Čtvrtá čítanka (Tajný čtenář v Paříži IV.)“, „VI. Pátá čítanka (Tajný čtenář v Paříži V.)“,

„VII. Zápisník 90/99“. Rozsáhlá „Bibliografická poznámka“ (s. 1093–1117) upřesňuje původní a další vydání jednotlivých textů, pečlivý „Jmenný rejstřík“ (s. 1065–1090) usnadňuje orientaci, vše, jak v kritickém vydání náleží.

ESEJE PRO LITERÁRNÍ HISTORIKY A KRITIKY

Eseje nejsou opus, s nímž by bylo nutno polemizovat. Je to shrnutí a ohlédnutí za půlstoletím literárního dění. Otázka proto spíše stojí, jak *Eseje* číst a co z nich vytěžit. Nabízí se několik cest. Literární historik v nich prostřednictvím Vladislavy osobnosti jistě najde zajímavý průhled do literárního života od čtyřicátých let do konce minulého století. Přijmeme-li tuto perspektivu, nabídne se nám pohled na cestu mladého básníka a kritika, který v době nacistické okupace přichází z Poličky do Prahy, navazuje kontakty se svou generací, publikuje v *Řádu Františka Lazeckého*, než je časopis v poválečném účtování zakázán. Publikuje i v mladoboleslavských *Mladých arších*, udržuje kontakty s pardubickým tiskařem Vlastimilem Vokolkem a jeho bratrem básníkem Vladimírem, proniká do pražského kulturního dění. Jeho kritiky a recenze, tak jak politický vývoj postupně drtí kulturu a znemožňuje svobodný výraz, se časem proměňují: sledování francouzské a české produkce ustupuje nepolemické, „neutrální“ recenzní činnosti. Jestliže v roce 1946 lze ještě podpořit Jiřího Muchu, Ludvíka Kunderu a surrealisty skupiny Ra, případně vést polemiku se zpolitizovanou angažovaností *Mladé fronty* („Pravda a nepravda o jednom večeru“, s. 41–42; „Otevřený list MF“, s. 42–43), po roce 1949 se pozornost soustřeďuje jen k některým zahraničním autorům, navíc s přetřzkou až do roku 1956. Jistě to rovněž souvisí s obratem Jana Vladislava k překladatelství (Ungaretti, Michelangelo). Co však zaujme, je spojení recenzní činnosti s literárněkritickými úvahami, především tam, kde jsou zahraniční podněty spojeny s požadavkem kritického myšlení vyvážaného z ideologického poručení. Ne náhodou se dva rozsáhlé Vladislavovy komentáře z roku 1961 týkají romanopisce Michela Butora („Repertoár moderního autora“, s. 78–85; „Básník moderního života“, s. 85–90). Stejně ražby je úvaha z roku 1964 nad *Otevřeným dílem* Umberta Eca („Zamyšlení nad jednou knihou a celou policí problémů“, s. 110–112), kde se naléhavě upozorňuje na nové cesty poznání a propojení humanitních oborů s filosofickými podněty exaktních věd. Až do závěru šedesátých let je Vladislavova pozornost obrácena k otevírání oken, a tedy k zahraniční literatuře (Ungaretti, Machado, Michaux, Svevo, Genet, Leiris atd.), tak jak se jeho činnost soustřeďovala k časopisu *Světová literatura*, jehož byl na přelomu let 1969–1970 šéfredaktorem.

Oddíly II.–VI. rediguje Jan Vladislav již v pařížském exilu, kam odchází roku 1981 a odkud se navrácí až po změnách roku 1989. Dobu návratu pak odráží, často v reakci na domácí situaci, poslední VII. oddíl. Exilové texty tvoří myšlenkově nejhutnější část *Esejů* už tím, že zde autor může dát volný průchod svým úvahám a názorům. Vedle kulturního a politického dění ve Francii a ve světě, které představuje jak českým čtenářům v exilu, tak českým posluchačům prostřednictvím rádia Svobodná Evropa, se podstatná část textů dotýká české kultury a české literatury v celkovém pohledu a hodnocení od devatenáctého století po Vladislavovu současnost. Není to pochopitelně souvislý výklad. Přesto lze v rozmanitých průhledech postihnout některé principy a rekurentní témata. K principům můžeme počítat přístup generační. Opakovaně

při různých příležitostech se v *Esejích* připomíná, že počátky moderního umění a myšlení jsou spojeny s Apollinairovou a Picassovou generací, která vstupuje do kultury před první světovou válkou, a že teprve od ní se odvíjí přínos následných estetických vln. Generační argumentace a souvislé výčty generačně spřízněných osobností jsou součástí Vladislavova vidění vývoje a propojení tvůrčího jedince s dobou.

Můžeme také poměrně dobře identifikovat ústřední otázky, jež Vladislavovy texty traktují. Je to například problém kontinuity a diskontinuity spojený s otázkou cenzury a rozštěpení české literatury na domácí, exilovou a šedou zónu přechodně zakazovaných či částečně cenzurovaných autorů (viz „Minulost a budoucnost paralelní literatury v Československu“, s. 644–648). Jan Vladislav brání nezávislost kultury před ideologizací a v tomto směru mají polemiky proti *Mladé frontě* z roku 1947 pokračování v kritickém pohledu na výzvu Martina Středy (alias Petra Příhody) v exilovém *Svědectví* k angažovanosti disentu („O opozici, rezistenci, umění a jiných věcech“, s. 179–187). Podobné argumenty formuluje Vladislav v kritice práce Dušana Hamšíka („Spisovatelé a moc“, s. 211–216) a také v odmítnutí *Kultury a politiky 1945–1948* Jaroslava Kladivý („Poznámky k podílu inteligence na sovětizaci české a slovenské veřejnosti“, s. 1018–1028). Otázka angažovanosti, vztahu politiky a literatury, cenzury a kulturního násilí se promítá do kritik, črt a úvah týkajících se velkých literárních postav: stojí zde proti sobě Sartre, Simone de Beauvoir, Aragon, Sollers, Kristeva, Graham Green, Feuchtwanger, Romain Rolland, H. G. Wells a na straně druhé Camus, Orwell, Koestler, Gide, Aron, Jiří Weil. Vztah umělce a politiky a zejména pak palčivý problém ideové služebnosti a slepoty intelektuálů ke stalinskému a levicovému totalitarismu je rozveden především na případu Maxima Gorkého („Maxim Gorkij a ti druzí“, s. 580–583; „Maxim Gorkij a ti druzí ještě jednou“, s. 586–589) a opakovaně na osudech Borise Pasternaka a jeho přátel („Malé výročí Doktora Živaga“, s. 368–372, „Zápisky z různých dob“, s. 526–529; „Akta Pasternakovy aféry“, s. 964–970).

ESEJE JAKO STAROST O KULTURU

Vladislavova péče o udržení celistvosti kulturního povědomí, a to se všemi vnitřními konflikty a protivami, ho vede k vystoupení proti zjednodušující prezentaci české poezie ve vyjádření Milana Kundery v exilových *Listech* z roku 1984. Jan Vladislav připomíná, že nejen Nezval, Seifert, Biebl, Halas a Holan, jež Kundera uvádí, ale celá řada zapomínaných, uvězněných a zakázaných patří do toho nejlepšího z české poezie („Kolik jich bylo a kolik jich je“, s. 252–253). Tento krátký text je nutno zmínit ani ne tak pro Vladislavovu nelásku k Milanu Kunderovi (viz ironizaci „Kundery básníka a připomínku jeho budovatelských veršů v kontrastu s Jiřím Kolářem“, s. 829–830), ale především proto, že *Eseje* jsou velkým bojem proti tichu a opomíjení. Jan Vladislav usiluje o to, aby se nezapomnělo na všechny, které při putování literaturou a kulturou potkal, v první řadě na jeho generační vrstevníky ze Skupiny 42, na surrealisty skupiny Ra, na uvězněné, jako byli Jan Zahradníček či Jiří Mucha, na umlčené a umlčované, jako byli Jiří Kolář či Jiří Weil. Vedle velkých postav — Holana, Seiferta, Halase, Bedřicha Fučíka, Václava Černého, Václava Havla, Hrabala, Patočky, bratří Čapků, zejména Josefa — věnuje opakovaně pozornost opomíjeným, u nichž si je téměř jist, že se v dějinách literatury ani ve slovnících spisovatelů jejich jména neobjeví: proto

píše o překladatelce a básničce Marii Marčanové („Kytice pro M. M.“, s. 187–193), věnuje se pardubickým bratřím Vokolkům („Příběh jedné knihy a jednoho přátelství“, s. 207–210; „Poutník z Apokalypsy“, s. 270–272) a také Nikolaji Terleckému („K osmdesátinám jednoho ze zapomínaných“, s. 216–222) a Františku Lazeckému („Vzpomínka místo nekrologu“, s. 263–266). Snaha o dějinnou spravedlnost se konečně dotýká i autorů, které literární paměť nezaslouženě odsouvá do stínu slavnějších. Proto i návraty k Maxi Jacobovi, k Pierru Reverdymu, k Philippu Soupaultovi — zapomínaným souputníkům Apollinairovým a Bretonovým.

ESEJE PRO ČTENÁŘE, MILOVNÍKY POEZIE A PORTRÉTŮ

Výše zmíněné eseje o Terleckém a Lazeckém jsou nejen holdem opomíjeným přátelům, ale též skvělou ukázkou vybroušeného esejistického stylu. Jedním ze čtenářských prožitků a požitků je Vladislavův „nepřímý ponor“ do tématu: kupříkladu rozsáhlý text o Terleckém začíná líčením „dvora zázraků“ před pařížským Centre Pompidou a od Hugova *Chrámů Matky Boží v Paříži* se stáčí k dvojtvárnosti doktora Jekylla a pana Hyda, než autor přejde k fantazijnímu a fantasknímu světu Terleckého próz a životních osudů. Přitom počáteční atmosféra přetrvává a dává tím spíše vyniknout spisovatelově postavě. Podobně je tomu i v eseji „O krásných setkáních“ (s. 614–616), který nejprve evokuje Kamila Lhotáka a Jiřího Koláře a teprve pak obrátí zrcadlo k portrétu Gustava Flauberta a k pojednání o jeho přátelství s Maximem du Camp. Esej věnovaný Lazeckému se zase otevírá citací poezie, bez zmínky o autorství, takže verše působí „absolutně“, vyvázané z kontextu, a účinně je tak vyjevna kvalita básníka, jehož jméno je odhaleno až na konci pasáže. Podobně si počíná Jan Vladislav všude, kde má co činit s poezií, zejména s tou, kterou sám překládal. A tak se uprostřed esejů pročítáme citacemi a zasvěcenými komentáři o poezii, třeba v textu věnovanému Ungarettimu („Život jednoho z nás“, s. 725–734), nebo tam, kde se píše o francouzských básnířkách („Jsem samotná: šest století poezie žen“, s. 507–510).

K literární vytríbenosti přispívá i umění portrétu. Protože prožil život uprostřed kulturního dění, kreslí Jan Vladislav poutavé osobní portréty řady osobností. Některé portréty jsou ucelené, jako třeba v líčení návštěvy u Henriho Michauxe, Giuseppa Ungarettiho či Eugenia Montala, jinde to jsou střípky, z nichž se v průhledech skládají lidské a bezmála důvěrné obrazy Václava Černého, Jana Patočky, Václava Havla, Jindřicha Chaloupeckého, nezřídka ve spojení s dobovými událostmi, jako je to v případě oslav šedesátin Zdeňka Urbánka („Šedesátiny Zdeňka U.“, s. 918–920), při kterých se v oslavencově bytě sešli chartisté a kde Marta Kubišová humorně líčí svou roli velké dámy při výslechu na policii.

Literární vybroušenost *Esejů* úzce souvisí s magií četby jakožto iniciací do lidství. Téma se objevuje opakovaně („O cestách k poezii aneb K čemu je jí třeba“, s. 777–785; „O lidech a knihách“, s. 722–725) a téměř vždy se dotýká existenciálního zážitku z objevu a poznání. Jan Vladislav to ilustruje na svědectvích velkých básníků, například v případě úryvku Dantova pekla u T. S. Eliota či Prima Leviho, ukazuje to na své vlastní osobě i na příkladu F. X. Šaldy. S hrdostí zmiňuje i svůj překlad Shakespearova šedesátého šestého sonetu vyrytý na stěnu vězení i to, jak sonet zapůsobil na životní pocit zkoušeného vězně.

Na několika místech zmiňuje Jan Vladislav, že každé psaní je svým způsobem autobiografické. Sám v *Esejích* recenzuje celou řadu životopisů a autobiografií, čerpaje většinou z bohaté francouzské literární produkce. Mnohé se dočteme o Sartrovi, Simone de Beauvoir, Louisi Aragonovi, Else Trioletové, Karlu Marxovi, o osudových ženách Maxima Gorkého, H. G. Wellse, Romaina Rollanda. Ale možná mnohem zajímavější je implicitní autoportrét a životopis Jana Vladislava, který vyčteme z náznaků a narážek na otce, na dětství v Hlohovci, na příhodu z gymnázia v Novém Městě nad Váhom, na Poličku a setkání s italskou literaturou, na Oscara Zaccariu, který pražského studenta Ladislava Bambáska zasvětil do italské literatury. Jsou tu i zmínky o přátelstvích a jakési lidské věrnosti, která celou knihou prolíná.

Eseje Jana Vladislava jsou rozhodně mnohostranné čtení: pro odborníky, kteří se v četbě snadno zorientují pomocí jmenného rejstříku, ale i pro milovníky četby a poznání.

P. S. Autor recenze může z vlastní zkušenosti potvrdit Vladislavovu tezi o zásadním setkání s knihou a poezií. Tou knihou byl Dantův *Nový život* v překladu a s komentáři Jana Vladislava.